

Review paper

PROMOTION OF FAIR PLAY VALUES IN SPORT AND EDUCATION BY METHOD OF COUNTERACTING MANIFESTATIONS OF AGGRESSION

Promotion of fair play in sport and education

ZOFIA ŻUKOWSKA, RYSZARD ŻUKOWSKI

The Josef Pilsudski University of Physical Education in Warsaw, Faculty of Physical Education in Biała Podlaska

Mailing address: Zofia Żukowska, Faculty of Physical Education, 2 Akademicka Street, 21-500 Biała Podlaska, tel. +48 83 3428786, e-mail: zuki@mlociny.waw.pl

Abstract: The presented study discusses the concepts of fair play and aggression, and examines the phenomenon of aggressiveness in the context of social and cultural as well as political transformations. Furthermore, the study is an attempt to resolve the issue whether aggressiveness is a phenomenon limited to juveniles and what is the role of education in fighting aggressiveness and violence at school – including recreational and sports activities. Finally, the article explores the issue of fair play promotion as a countermeasure against aggressiveness.

Key words: sport, education, aggression, fair play

Introduction

We assume that the investments made by the state to promote fair play values in sport and education are much more beneficial than those made to promote health and the apparatus of repression. In reality considerable disproportions in recognizing health and apparatus of repression are observed. To cure or to prevent? Prevent or to level the effects?

It is obvious that first of all to prevent so that the effects are less noxious socially. By promoting these values in sport and education we may counteract the manifestations of aggression in the family, at school, in a sport club and within the closest community (of friends, school mates, local, sport and wider scope of the society) in a more effective way. In order to understand better the problem we shall define more closely some basic notions.

Fair play means faultless, honest and noble play. Most often it is associated with sport and particularly with a sport rivalry [12].

Fair play attitude in sport is defined by the following components: health care, integrity in a sport competition, compliance with the rules and regulations in the sport rivalry and maintenance of equality of chances of the sport competitors. All these components have their social dimension.

The importance of fair play in movement activities connected to qualified sport, in inter-human relation in general – including family, school, work, politics etc. – increases directly proportionally to the development of civilization and its threats. Fair play attitude, on the one hand may regulate the sport, social, professional and political life. On the other hand, it may be the starting point for the assessment of human behavior and conduct. Its importance rises when we ascribe the moral quality to it. It means that fair play behavior should be perceived within the category of a moral choice. It increases

its load of universal value within the entirety of the social life. It is crucially important in education, which aims at not only equipping a young man in knowledge and skills but also in developing his/her responsible attitudes towards multiple aspects of the social life. In view of this, the statement of Borotry [13] (the first president of the International Fair Play Committee) becomes particularly significant. In his answer to the question, what fair play means to him – he described – that it is the internal discipline and life style, based on accepted system of values – including moral ones, which are threatened by aggression omnipresent in the life of the society.

Aggression (Lat. *agressio* – assault, attack) deliberately provoked to cause pain, suffering, damage. It may be in a form of verbal or physical acts. It may assume disguised or open forms and also may be manifested in symbolic actions. It happens that aggression assumes a reactive form by giving vent to aroused emotions, anger, resentment, irritation and sometimes even hatred. It is understood also in an instrumental way, when it occurs in form of undertaken actions in order to satisfy the needs [8]. This definition of aggression is of psychological character. In psychology the biological, environmental and educational determinants of aggression are indicated. It relates to the signals eliciting aggression and to socializing experiences.

Aggression is a common phenomenon in modern social life. Biological aspects forejudge individual differences in the occurrence of aggression and factors of social nature favour the use of aggression in various situations and social interactions for the realization of one's own aims. From the sociological point of view aggression is most frequently examined within the context of social control, conformism and deviation, and particularly the phenomenon of deviation in collectivity.

We are interested in the pedagogical context of the problem. We are not interested in how to counteract aggression

but how to organize the educational process in sport, in school, in the family so that to strengthen prophylactically the mechanisms of socializing in a group and so that the harmful manifestations of aggression never occur. In this process we see the special role of the promotion of fair play values in sport.

Sport is the expression of physical, psychical, social and cultural activity of man. Hence, the phenomenon of aggression in a somehow natural way appears within its area both in the individual and group dimension, as well as in the regional, national, civilization and even global dimension. However, this does not constitute the subject of our consideration in the presentation hereby, though we are fully aware of the problem of aggression in sport. Our formulation on the subject can be found in the book "Sport and Aggression" published by editor Z. Dziubiński in 2007 in Warsaw [1].

Further on we will show the phenomenon of aggression and violence which gets more intense in the period of social and system transformation, we will discuss aggression and violence as a phenomenon relatively common among young people, and we will deal with the process of educating the youth to oppose aggression and violence at school and during sport and recreational activity. In the end of our paper we recognize fair play as an educational chance in sport and at school and we show that the promotion of the value may become an effective method in counteracting aggression of the individual and of the social groups, and in its most severe form in the macro scale – counteracting terrorism at various levels – from local to international.

Aggression and violence versus transformation

The phenomenon of aggression and violence at school is not detached from the entirety of the social life. All studies confirm its occurrence universally, all over the world and confirm its particular intensification, which is typical in the times of transformation (including the Polish system transformation). Macro and micro scales are mentioned when referring to the occurrence of the phenomenon. Both scales are mutually dependent. Violence and aggression – being the attributive component of every authority in control – do not cease in the periods of crises, turning points and changes. On the contrary, they very often emerge with bigger intensity, assuming the form of social pressure directed from "down upwards" as a revenge or as means against structural and symbolic constraint imposed by the state or authority on the society, by teachers on pupils, by parents on children etc. [9].

Anomie characterizing the Polish society system transformation – according to Kwieciński [5] in a particular way affected the Polish youth who were laboriously building their own identity within the changing reality. It provoked in them the feeling of deprivation, alienation, rocked their sense of orientation and self-identification, blocked their development towards ethical orientation. In view of the results of carried research the youth is characterized by low resistance to manipulation and to unethical influence; by easy fall to material temptation and by susceptibility to inflict violence.

The result of this researches are the starting point to the answer to the following question of the subject of our interest.

Aggression and violence as a common phenomenon among the youth

Is aggression a common phenomenon among young people? The answer to the question is very complex. Two most socializing environments for the youth – family and school – are not the oasis of peace and culture, but very often generate

aggression and violence. The process of socialization of a child takes place within a defined social world, under the influence of "the key others", whom he/she meets in the world and who are imposed on him/her by that world [14].

If those "key others" are not found by the youth neither within the family nor at school but outside those environments, then they credulously succumb to their influence and are deprived of the inspiration to their critical assessment. They do not even attempt critical reflexion, entering the course of life filled with aggression and violence. Very often neither the family nor the school is able to teach a young person how to make moral choices in the name of specific values, of which they are deprived.

The research of Smolińska-Theiss [7] confirms the thesis of "parental upbringing" characterized with violence. Parental violence, in all forms, develops aggression and models juvenile violence. The identification of the child with parents proceeds automatically and the internalization of the particular reality of the parents by the child becomes inevitable. When parents use violence in relation to children, they build a conviction that it is the necessity accepted and approved of in the world. Moreover, parents provide children with patterns of aggressive behaviour. These may cause anti-social and even criminal attitudes.

School, on the other hand – as an institution socializing cultural relations – not always offers a climate for active behavior and moral choices, a climate of successful social interactions. School forces a uniformed culture, knowledge, language but should offer behavioral patterns. Children at school are constantly subject to psychical violence of teachers and other students, which is not conducive to the climate of obedience. As a result, even when maintaining the respect for the differences between the competence of a pupil and a teacher, there is lack of respectful dialogue between both participating subjects. Hence, school is perceived by young people as "a total institution, blocking their moratory attitudes, making it difficult to search for one's own identity and "sense of life" [4].

"If school children recognize violence as something obvious, natural, it may lead to the perception of violence as an immanent feature of the world" – write Karkowska and Czarnecka [3]. Such perception is a significant threat to future societies.

Violence among young people generates permanent aggression, validated in the relation authority-pupil. It appears also in the relations between pupils. It assumes than "the form of comparing, of mobbing, of cruelty in words, in attitudes, in gestures and of physical aggression. Aggression is extremely difficult to detect since victims fearing further persecution from the part of their peers, are afraid to admit that they are oppressed" [9].

Those prejudiced, try to create a "world of retaliation" by using force, thus the vicious circle closes. Often, when the pupil attempts to find a solution to the situation he resorts to auto-violence and auto-aggression. He often seeks help by flattering aggressors and persecutors or by revolting – by this developing a "negative identity" [4].

Apart from family and school – mass media and particularly the television, has enormous impact on the behavior of the youth in situation of anomie – axiological vacuum, in situation of the fall of the system of norms and values dominating in the society.

The Polish youth growing up – in situation of anomie – surrenders to colonization and manipulation of the television programs, which promote superficially attractive, though often morally controversial patterns of behavior, of life style, of aggression and violence. Television to a large extent develops beliefs and values of the youth, affects their choices, motivates them to specific actions, the more so that the **family and school** rarely interfere into what young people watch on TV. There-

fore, young people should find the sense themselves of what television is offering.

Mentioning those three environments – the family, school and television – as the most common source of the manifestation of aggression and violence among the youth, we shall complement those thoughts with a more general reflexion. If in our own country – which is Poland – anxiety and disorder prevails, we cannot expect that the Polish society and the inter-human relations will be settled. Let's start with setting general order in the country, so that to create a favorable climate for developing the attitudes of the adolescents and for their interaction with the adults.

The world is shaped by the people who create it. In the sphere of politics, economics, in the social sphere, and in the sphere closest to man – the family, people have filled the world space with violence, brutality, atrocities, ordinariness, vulgarity, acts of mutual destruction (physical and psychical) and they are unaware of the destructive consequences of their conduct. Then, the only chance to maintain humanism in inter-human relations is **upbringing**.

Educating the youth to counteract aggression and violence at school

Stefan Wołoszyn – disturbed by the threats of the contemporary world for the development of youth and the society – notes that upbringing is the last chance to save values, which may prevent aggression and violence. We shall ask whether every kind of upbringing?

At first – upbringing based on partnership, successful interaction between three entities: pupils, teachers and parents, among whom mutual trust, respect for the partner, chance for a dialogue, ability to listen and to cope with stress are all crucially important.

Secondly – such upbringing that offers a chance for self-creation of the youth and self-fulfillment in what interests them and in what develops them. It is right if it develops the sense of self-esteem, the pupil's assertive attitude – all with the aim of improving the quality of life.

Thirdly – such upbringing, which does not constrain but just subordinates and becomes a natural testing ground of cultural socialization.

Fourthly – the upbringing that develops the need of permanent education and improvement of both pupils and teachers. The awareness of such need yields new aims in the life of pupils and teachers, providing perspectives of further development.

In the so comprehended climate of upbringing, attitudes of young people who are responsible for their own destiny and that of their family and school, mature. It is easier then to make moral decisions for the sake of those appreciated and accepted values and more effectively oppose aggression and violence at school and in the family.

The range of those outlined educational possibilities is very wide. In the further parts of the paper herewith, we shall focus on one of the chosen areas of upbringing, which is the sport and recreational activity of the youth. It is directly related to the need of teaching them how to use free time, how to satisfy their relaxation, recreational and agonistic needs. In addition, it is related to the development of cognitive, socializing and emotional needs of the young people. It is a rare case in the process of upbringing that something, which is valuable and useful to a young man, may be also pleasant and commonly accepted by the young.

Recreational and sport activity of the youth versus aggression

Aggression is an act of inter-personal behavior, organized intentionally in order to inflict harm to an individual or social group; it is a deliberate act to harm an individual or damage his property, which cannot be socially justified [2].

Aggressive behavior may be manifested through various forms. The explicit one is the physical, verbal or direct expressive aggression; but also the indirect, which most often assumes the form of slander, libel etc. Psychologists distinguish also: spontaneous aggression – “the hot” and instrumental one, “the cold” one taken with premeditation. The extreme form of aggression is cruelty [6].

Aggression among children and adolescents is frequently of spontaneous character. In most cases it is not accompanied by a clear intention to damage, destroy, inflict harm. Though they are aware of the consequences of their deeds, some still commit those acts knowing that they are blameworthy. Particularly painful are those expressions of aggression combined with cruelty, which are meant to take control over their peers in the atmosphere of terror or admiration for one's own audacity.

Whereas in the case of adolescents, cruelty is often a result of humiliation, injustice, sense of wrong and also the will to excite admiration of their friends and mates. The development of aggression is triggered by difficulties, injustice and lack of life opportunities, social approval of aggression or lack of protest against it. Żebrowski [10] demonstrates the phenomenon of aggression and its threats on the example of other countries and particularly of Germany and France. France has even elaborated a 12 – item state program, which includes:

1. Lowering the number of children in schools (the optimal number is 400).
2. Special occupational preparation of teachers to work in difficult communities.
3. Daylong activities at school (morning-classes, afternoon-sport and other activities according to the interests).
4. Additional posts for teachers, psycho-pedagogues, school mediators.
5. Developing upbringing functions of the school.
6. Organizing controls within the local community and supporting surveillance services.

One of the issues of the program is a whole day program of activities at school, which allow for sport and additional activities at different centers of interest in the afternoon hours.

When focusing on the development of sport interests it is worth noting that it is an investment into the **quality** of life and **quality** of leisure (after classes and after work), that it provides an opportunity for further **development and improvement** according to one's interests and talents, offers a chance for self-fulfillment, rises one's **general feeling** and facilitates **socialization** within groups of peers.

The field of recreational and sport activities is cultivated in such a way that it leaves no ground for complexes, “triviality” or frustration, which often generate aggression and violence in the interactions with others. Behavior in this field of sport life is regulated by principles of fair play, such as: care of one's own and of the others' health, equality of chances, compliance with regulations and responsibility. They are all the essence of sport and of every recreational and sport activity and in a natural way eliminate aggressive behavior. Here everyone can be better, and it depends solely on the individual.

The activities are filled with movement, sport and tourist contents, which man undertakes on his/her own will, in his/her free time and for the sake of relaxation, entertainment or development of his/her own personality.

The promotion of fair play values as a method of counteracting aggression

When we mention the enormous chance of promoting fair play values in the process of doing sport and participating in recreational and sport events, we are at the same time aware that the sport activity of the youth and of the adult society in the spirit of fair play may depend entirely on the observance of those values. It does not only refer to national or international events. Events organized for children and youth have a particular educational role to play.

Young people when appreciating fair play principles in sport have a very critical judgment of activities and of people who organize them and participate in their course (teachers, coaches, judges, organizers, journalists). All these people affect the promotion of fair play values by sanctioning fair play attitudes or by discouraging young people to participate in sport events today and in their adult life, in the case when those events do not comply with the principles of fair play. In view of the many threats facing contemporary sport, at the same time in view of its considerable impact on the life of the young people (both positive and negative), fair play becomes the supreme slogan of all sport events. Fair play, at all sport events and at all levels sounds like a prerequisite, on which the development of sport, of Olympism and the use of those values in education against aggression in social life, depends. No wonder, there are many initiatives that appear in the world which promote fair play values in sport, in education and in the life of the entire societies [11, 13].

Values are a kind of specific determinant of the direction of one's proper activities and also of the way of interpreting the activities of other people. Hence, fair play values determine attitudes and integrate attitudes versus others. Fair play values – treated as an educational chance – are understood as a sort of criterion being the foundation for selecting aims, means of actions and principles of conduct of pupils, athletes, teachers, coaches, the youth, parents etc.

Following this path of thinking, fair play values constitute the basis of evaluation of the choices made and of the appraisal of the particular individual or group in relation to the pupil, athlete, youth and other adults.

Under the impact of teachers, coaches, peer groups, one's own activity, as well as of other manifestations of school and sport life, relevant modifications in the scope of the system of values of the young people, follow. Such a category of value is also fair play.

Faultless play – in sport practice and other expressions of life – consists of respecting rules. It does not only mean to behave according to the regulations, but also abiding by the set of norms developed by tradition, conscience and morality. The codex has no written form, and is not specified anywhere. It is just a part of the moral structure of a personality. Human personality possesses such a quality that when it develops it adopts a specific cohesive profile. If a young man in the process of his upbringing and his sport activity comes across such values as i.e. goodness, beauty, truth based on fair play and he internalizes them, he will try to comply with these values in various life situations – even when facing hostile behavior of others.

Reassuring, it is necessary to state the investment in developing the attitudes of young people based on fair play values – often associated with sport – may turn out to be an effective method of opposing aggression not only in sport but also in the family, at school, within peer groups, in the adult professional and social life, taking into account also pathology – both within the country and also in Europe and worldwide.

Literature

1. Dziubiński Z. ed. (2007) Sport a agresja. SALOS RP, Warszawa.
2. Frączek A. (1993) Socjalizacja a intrapsychiczna regulacja agresji interpersonalnej. [in]: A. Frączek, H. Zumkley (ed.) Socjalizacja a agresja. Instytut Psychologii PAN i Wyższa Szkoła Psychologii Społecznej, Warszawa.
3. Karkowska M., Czarnecka W. (2000) Przemoc w szkole. Impuls, Kraków.
4. Komar W. (1996) Edukacja „uśmiercona” – czyli świat szkoły jako agresja. Szanse przeciwdziałania. *Edukacja – Studia, Badania, Innowacje*, 1, 53.
5. Kwieciński Z. (1990) Pedagogika i edukacja wobec wyznania kryzysu i gwałtownej zmiany społecznej. [in]: Z. Kwieciński, L. Witkowski (ed.) Ku pedagogii pogranicza. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
6. Obuchowska I. (1993) Agresja. [in]: W. Pomykało (ed.) Encyklopedia Pedagogiczna, PWN, Warszawa, 6-9.
7. Smolińska-Theiss B. (1993) Dzieciństwo w małym mieście. Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
8. Stach R. (1989) Zachowania agresywne. Ossolineum, Kraków.
9. Szczepska-Pustkowska M. (1998) Młodzież – Przemoc – Transformacja. [in]: J. Papież., A. Płukis (ed.) Przemoc dzieci i młodzieży. Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
10. Żebrowski J. (1998) Psychospołeczne skutki przemocy i agresji w szkole. [in]: J. Papież, A. Płukis (ed.), Przemoc dzieci i młodzieży. Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
11. Żukowska Z. ed. (1996) Fair play – Sport – Edukacja. Estrella, Warszawa.
12. Żukowska Z. (2005) Fair play. [in]: T. Pilch (ed.) Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa, 1099-1103.
13. Żukowska Z., Żukowski R. (ed.) (2004) Fair play w europejskiej kulturze i edukacji. Estrella, Warszawa.
14. Żukowska Z., Żukowski R. (2007) Wychowanie poprzez aktywność rekreacyjno-sportową w przeciwdziałaniu agresji młodzieży. [in]: W. Siwiński (ed.) Nowe tendencje w kulturze fizycznej i turystyce. Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii, Poznań.

Submitted: October 10, 2008

Accepted: October 23, 2008

PROMOCJA WARTOŚCI FAIR PLAY W SPORCIE I EDUKACJI METODĄ PRZECIWDZIAŁANIA ZJAWISKOM AGRESJI

Promocja fair play w sporcie i edukacji

ZOFIA ŻUKOWSKA, RYSZARD ŻUKOWSKI

*Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie,
Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej*

Adres do korespondencji: Zofia Żukowska, Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego,
ul. Akademicka 2, 21-500 Biała Podlaska, tel. 083 3428786, e-mail: zuki@mlociny.waw.pl

Streszczenie: W przedstawionej pracy omówiono pojęcie fair play i agresji oraz rozpatrzono zjawisko agresji w kontekście transformacji społeczno-kulturowej i politycznej. W następnej kolejności poszukiwano odpowiedzi na pytanie, czy agresja jest zjawiskiem wśród młodzieży oraz jaka jest rola wychowania w przeciwdziałaniu agresji i przemocy w szkole – w tym aktywności rekreacyjno-sportowej. Artykuł kończy się rozważaniem o promocji wartości fair play jako metodzie przeciwdziałania agresji.

Słowa kluczowe: sport, edukacja, agresja, fair play

Wstęp

Wychodzimy z założenia, że nakłady państwa na promocję wartości fair play w sporcie i edukacji są dużo bardziej opłacalne niż na zdrowie i aparat represji. W rzeczywistości stwierdza się duże dysproporcje, z wyróżnieniem służby zdrowia i aparatu represji. Leczyć czy zapobiegać? Zapobiegać czy niwelować skutki?

Oczywiście przede wszystkim zapobiegać, aby skutki były mniej szkodliwe społecznie. Promując fair play w sporcie i w edukacji możemy skuteczniej przeciwdziałać zjawiskom agresji w rodzinie, w szkole, w klubie sportowym, w najbliższym środowisku (koleżeńskim, szkolnym, lokalnym, sportowym), szerzej w społeczeństwie. Dla lepszego zrozumienia problemu uściślamy podstawowe pojęcia.

Fair play to czysta, uczciwa, szlachetna gra. Najczęściej kojarzy się ze sportem, a konkretnie z rywalizacją sportową [12].

Postawa fair play w sporcie definiowana jest przez następujące komponenty: troska o zdrowie, odpowiedzialność w walce sportowej, przestrzeganie reguł i przepisów w rywalizacji sportowej i zachowanie równości szans zawodników w sporcie. Wszystkie te komponenty mają swój wymiar społeczny.

Znaczenie czystej gry w aktywności ruchowej w sporcie kwalifikowanym, w stosunkach międzyludzkich w ogóle, w tym w rodzinie, szkole, pracy, polityce itp. wzrasta wprost proporcjonalnie do rozwoju cywilizacji i jej zagrożeń. Postawa fair play może być z jednej strony regulatorem życia sportowego, społecznego, zawodowego, politycznego. Z drugiej strony zaś punktem wyjścia do oceny zachowania i postępowania człowieka. Znaczenie jej wzrasta wtedy, gdy przypisujemy jej walor moralny. Chodzi o to, aby zachowania fair play były postrzegane w kategoriach wyboru moralnego. Podnosi to jej wymiar wartości uniwersalnej w całokształcie życia społecz-

nego. Ma to niezwykle istotne znaczenie w edukacji, która stawia sobie za cel nie tylko wyposażenie młodego człowieka w wiedzę i umiejętności, ale kształtowanie jego odpowiedzialnych postaw wobec wielorakich aspektów życia społecznego.

W tym świetle szczególnego znaczenia nabiera wypowiedź Borotry'ego [13] (pierwszego prezydenta Międzynarodowego Komitetu Fair Play), który w odpowiedzi na pytanie, czym dla niego jest fair play – stwierdził – że jest to wewnętrzna dyscyplina i styl życia, oczywiście oparty na systemie akceptowanych wartości – w tym moralnych, dla których jednym z zagrożeń jest wszechobecna w życiu społecznym agresja.

Agresja (łac. aggressio – napaść, natarcie) to wywołane sytuacją zachowanie podejmowane z zamiarem sprawienia bólu, cierpienia, szkody. Może ona mieć postać zachowań słownych lub fizycznych. Przybiera formy jawne lub ukryte, a także wyraża się w czynnościach symbolicznych. Bywa, że agresja przybiera kształt reaktywny stanowiąc wyładowanie rozbudzonych emocji, złości, gniewu, irytacji czy wręcz nienawiści. Rozumiana bywa również w znaczeniu instrumentalnym, wówczas występuje w postaci podejmowanych działań w celu zaspokojenia potrzeby [8].

Ta definicja agresji ma charakter psychologiczny. W psychologii wskazuje się na biologiczne, środowiskowe i edukacyjne uwarunkowania agresji. Mowa tutaj o sygnałach wywoławczych agresji i doświadczeniach socjalizacyjnych.

Agresja jest zjawiskiem dość powszechnym we współczesnym życiu społecznym. Czynniki biologiczne przesądają o różnicach indywidualnych w jej występowaniu, a czynniki natury społecznej sprzyjają wykorzystywaniu agresji w różnych sytuacjach i interakcjach społecznych dla realizacji własnych celów. Z perspektywy socjologicznej agresję rozpatruje się najczęściej w kontekście kontroli społecznej, konformizmu i dewiacji (zwłaszcza zjawiska dewiacji w zbiorowości).

Nas interesuje kontekst pedagogiczny zagadnienia. Nie jak przeciwdziałać agresji, ale jak organizować proces edukacyjny w sporcie, w szkole, w rodzinie, aby profilaktycznie wzmacniać mechanizmy socjalizacji w grupie, aby do szkodliwych objawów agresji nie dochodziło. W procesie tym dostrzegamy szczególnie rolę promocji wartości fair play w sporcie.

Sport jest przejawem aktywności fizycznej, psychicznej i społeczno-kulturowej człowieka. Stąd zjawisko agresji, w sposób niejako naturalny, występuje na jego obszarze zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i grupowym oraz regionalnym, narodowym, cywilizacyjnym, a nawet globalnym. Ale to nie stanowi przedmiotu naszych zainteresowań w niniejszym wystąpieniu, mimo, że jesteśmy w pełni świadomi problemu agresji w sporcie. Wypowiedzi nasze na ten temat można znaleźć w książce pt. „Sport a agresja”, wydanej pod red. Z. Dziubińskiego w 2007 roku w Warszawie [1].

W dalszej części pokażemy zjawisko agresji i przemocy nasilające się w okresie transformacji społeczno-ustrojowej, omówimy agresję i przemoc jako zjawisko dość powszechne wśród młodzieży oraz zajmiemy się procesem wychowania młodzieży w przeciwdziałaniu agresji i przemocy w szkole oraz podczas aktywności rekreacyjno-sportowej. Kończy naszą wypowiedź rozpatrzenie fair play jako szansy edukacyjnej w sporcie i w szkole oraz pokazanie, że promocja tych wartości może być skuteczną metodą w przeciwdziałaniu agresji jednostki i grup społecznych, a w najostrejszych wymiarach w skali makro-terrorystycznym na różnych poziomach – od lokalnego do międzynarodowego.

Agresja i przemoc a transformacja

Zjawisko agresji i przemocy w szkole nie jest oderwane od całokształtu życia społecznego. Wszystkie badania potwierdzają jego powszechne występowanie w skali całego świata, szczególnie nasilające się i typowe dla okresów transformacji (w tym także dla polskiej transformacji ustrojowej). Mówi się o skali makro i skali mikro występowania tego zjawiska. Obydwie skale wzajemnie się warunkują. Przemoc i agresja – będące atrybutywnym składnikiem każdej władzy – nie znikają w okresie przesilenia, przełomów i przemian ustrojowych. Wręcz przeciwnie, ujawniają się często w większym nasileniu, przyjmując postać nacisku społecznego kierowanego „z dołu ku górze” jako odwet lub jako środek przeciwko przemocy strukturalnej i symbolicznej zadawanej społeczeństwu przez państwo i władzę, uczniom przez nauczycieli, dzieciom przez rodziców itd. [9].

Anomia charakteryzująca polskie przemiany ustrojowe – zdaniem Kwiecińskiego [5] w szczególny sposób dotknęła polską młodzież z trudem budującą swoją tożsamość w zmiennej rzeczywistości. Wywołała u niej poczucie deprivacji, alienacji, rozchwiała jej orientację i samoidentyfikację, zablokowała jej rozwój ku orientacji etycznej. W świetle wyników realizowanych badań młodzież tę cechuje mała odporność na manipulację i nieetyczny wpływ, łatwość poddania się sytuacjom pokusy łatwego posiadania oraz podatność na zadawanie przemocy.

Wyniki tych badań to punkt wyjścia do odpowiedzi na kolejne pytanie w przedmiocie naszych zainteresowań.

Agresja i przemoc jako zjawisko powszechne wśród młodzieży

Czy agresja jest zjawiskiem powszechnym wśród młodzieży? Odpowiedź na to pytanie jest bardzo złożona. Dwa najbardziej socjalizujące dla młodzieży środowiska – rodzina i szkoła – nie są oazą spokoju i kultury, ale często są agresywnymi i przemocogennymi. Socjalizacja dziecka przebiega zawsze w obrębie określonego świata społecznego, pod wpływem „znaczących innych”, których spotyka ono w tym świecie, a którzy są mu narzuceni przez ten świat [14].

Jeśli „znaczących innych” nie znajduje młodzież w rodzinie i w szkole, a znajduje poza tymi środowiskami, to bezkrytycznie ulega ich wpływowi, pozbawiona inspiracji do ich krytycznej oceny. Nie zdobywa się nawet na krytyczną refleksję, włączając się w nurt życia przepelnionego agresją i przemocą. Często rodzina ani szkoła nie nauczyły młodego człowieka dokonywania wyborów moralnych w imię określonych wartości, których są pozbawieni.

Badania Smolińskiej-Theiss [7] potwierdzają tezę o „rodzicielskiej chowannie” nacechowanej przemocą. Przemoc rodzicielska, w każdej formie, wywołuje agresję i modeluje przemoc dziecięcą. Identyfikacja dziecka z rodzicami przebiega automatycznie, a internalizacja przez nie konkretnej rzeczywistości rodziców jest nieunikniona. Używając przemocy w stosunku do dzieci, rodzice budują w nich przekonanie, że jest ona postawą powszechnie przyjętą i akceptowaną w świecie, co więcej – dostarczają często dzieciom wzorców zachowań agresywnych. To może rodzić postawy antyspołeczne i wręcz przestępcze.

Szkoła z kolei – jako instytucja socjalizująca stosunki kulturalne – nie zawsze tworzy klimat dla aktywnych działań i wyborów moralnych, klimat dla udanych interakcji społecznych. Szkoła narzuca zuniformowaną kulturę, wiedzę, język, a powinna dostarczać wzorców zachowań. Uczniowie w szkole znajdują się pod stałym działaniem przemocy psychicznej, nauczycieli i kolegów, co nie sprzyja klimatowi posłuszeństwa, które przy szacunku dla różnic kompetencji ucznia i nauczyciela, nie daje szansy na dialog z szacunkiem dla obydwu podmiotów, które w nim uczestniczą. W związku z tym szkoła postrzegana jest przez młodzież jako „instytucja totalna, blokująca jego postawy moratoryjne, utrudniająca poszukiwanie własnej tożsamości i „sensów życiowych” [4].

„Jeśli uczniowie uznają przemoc za coś oczywistego, naturalnego, prowadzić to może do postrzegania przemocy jako immanentnej cechy świata” – piszą Karkowska i Czarnecka [3]. Takie postrzeganie jest już wielkim zagrożeniem dla przyszłych społeczeństw.

Przemoc wśród młodzieży rodzi permanentną agresję, uprawomocnioną w relacjach władza – uczeń pojawia się także w relacjach zachodzących między uczniami. Przybiera ona wtedy „postać porównywania, mobbingu, okrucieństwa w słowach, postawach, gestach, agresji fizycznej. Agresja jest niezwykle trudna do wykrycia, bowiem ofiary w obawie przed dalszymi prześladowaniami ze strony rówieśników boją się przyznać, że są krzywdzone” [9].

Krzywdzeni, stosując przemoc starają się sami stworzyć „świat odwetu” – i koło się zamyka. Często podejmując próby wyjścia z tej sytuacji, uczeń ucieka się do auto-przemocy i autoagresji. Ratunku szuka na drodze przypodobania się agresorom i prześladowcom lub na drodze buntu – tworząc „tożsamość negatywną” [4].

Poza rodziną i szkołą duży wpływ na zachowanie młodzieży w sytuacji anomii – próżni aksjologicznej, w sytuacji upadku dominującego w społeczeństwie systemu norm i wartości – mają środki masowego przekazu, a szczególnie telewizja.

Polska młodzież dorastająca – w sytuacji anomii – ulega kolonizacji i manipulacji wpływów programów telewizyjnych, propagujących zewnętrznie atrakcyjne, choć często kontrowersyjne moralnie wzorce zachowań, style życia, agresję i przemoc. Telewizja w wysokim stopniu kształtuje przekonania i wartości młodzieży, wpływa na dokonywane przez nią wybory, motywuje do określonych działań, tym bardziej, że **rodzina i szkoła** rzadko troszczą się o to, by ingerować w to, co młodzi ludzie oglądają. Stąd młodzież musi nadawać sama sens temu, co oferuje telewizja.

Wskazując na te trzy środowiska – rodzinę, szkołę, telewizję – jako źródła powszechności zjawiska agresji i przemocy wśród młodzieży, uzupełnimy to myślenie refleksją ogólniejszą. Jeśli w naszym kraju – którym jest Polska – panuje niepokój i nieład, to nie możemy oczekiwać, że społeczeństwo polskie i wzajemne relacje międzyludzkie będą uporządkowane. Zaczniemy od generalnych porządków w kraju, aby stworzyć klimat sprzyjający do kształtowania się postaw młodzieży i jej interakcji z dorosłymi.

Świat jest tym, czym są tworzący go ludzie. W sferze polityki, gospodarki, w sferze społecznej, a w tym najbliższej człowiekowi – rodzinie, ludzie wypełnili przestrzeń świata przemocą, brutalnością, okrucieństwem, pospolitością, wulgarnością, aktami niszczenia siebie nawzajem (fizycznie i psychicznie) i nie uświadamiają sobie niszczycielskich następstw swego postępowania. Wtedy jedyną szansą na zachowanie humanizmu w stosunkach międzyludzkich jest **wychowanie**.

Wychowanie młodzieży w przeciwdziałaniu agresji i przemocy w szkole

Stefan Wołoszyn – zaniepokojony zagrożeniami współczesnego świata dla rozwoju młodzieży i społeczeństwa – stwierdza, że wychowanie jest ostatnią szansą dla uratowania wartości, które mogą przeciwdziałać agresji i przemocy [11]. Zapytamy – czy każde wychowanie?

Po pierwsze – wychowanie oparte na partnerstwie, udanych interakcjach między trzema podmiotami: uczniami, nauczycielami i rodzicami, w których liczy się wzajemne zaufanie, szacunek dla partnera, szansa na dialog i umiejętność wzajemnego słuchania i radzenia sobie ze stresem.

Po drugie – takie wychowanie, które daje szansę autoaktywności młodzieży, czyli samorealizacji w tym, co ją interesuje i co ją rozwija. Dobrze, jeśli rozwija ono poczucie własnej wartości ucznia i jego asertywną postawę, z troską o doskonałość jakości życia.

Po trzecie – takie wychowanie, które nie zniewala i tylko podporządkowuje, ale jest naturalnym poligonem socjalizacji kulturalnej.

Po czwarte – wychowanie to winno rozwijać potrzebę permanentnej edukacji i doskonalenia się zarówno uczniów, jak i nauczycieli. Świadomość takiej potrzeby rodzi nowe cele w życiu uczniów i nauczycieli, dając perspektywy dalszego rozwoju.

W klimacie tak pojętego wychowania mogą dojrzewać odpowiedzialne postawy młodych ludzi za los własny i najbliższych, za los szkoły i rodziny. Łatwiej wtedy dokonywać wy-

borów moralnych w imię cenionych, akceptowanych wartości i skuteczniej przeciwdziałać agresji i przemocy w szkole i w rodzinie.

Zakres zarysowanych tu możliwości oddziaływań wychowawczych jest bardzo szeroki, w dalszej części tej wypowiedzi skoncentrujemy się na jednej z wybranych dziedzin wychowania, którą jest aktywność sportowo-rekreacyjna młodzieży. Wiąże się ona bezpośrednio z potrzebą wychowania jej do czasu wolnego i dotyczy obok zaspokojenia potrzeb relaksacyjno-wypoczynkowych i agonistycznych, rozwoju potrzeb poznawczych, socjalizacyjnych i emocjonalnych młodzieży. Jest to rzadki przypadek w procesie wychowania, że to, co wartościowe i pożyteczne dla młodego człowieka może być przyjemne i dość powszechnie przez młodzież akceptowane.

Aktywność rekreacyjno-sportowa młodzieży a agresja

Agresja jest aktem zachowania interpersonalnego intencjonalnie organizowanego w celu przysposobienia szkody jednostce lub grupie społecznej, jest umyślnym działaniem na szkodę jednostki lub własności, którego nie da się społecznie usprawiedliwić [2].

Zachowania agresywne mogą się przejawiać w różnych formach. Mianem jawnej obejmowana jest agresja fizyczna, werbalna lub ekspresyjna agresja bezpośrednia; a także pośrednia, najczęściej słowna, przyjmująca np. formę oszczerstw, pomówień itd. Psycholodzy wyróżniają także: agresję spontaniczną „gorącą” i instrumentalną „zimną” podejmowaną z premedytacją. Ekstremalna postać agresji to okrucieństwo [6].

Agresja dzieci i młodzieży ma często charakter spontaniczny. Najczęściej nie towarzyszy jej wyraźna tendencja szkody, niszczenia, wyrządzenia krzywdy, choć zdają oni sobie sprawę z możliwości takich skutków i niektórzy doprowadzają do nich, mają nawet świadomość naganności czynu. Szczególnie bolesne są te przejawy agresji z przejawami okrucieństwa, które odnoszą się do zapanowania nad rówieśnikami w atmosferze grozy czy podziwu dla własnej zuchwałości. Natomiast u dorastającej młodzieży okrucieństwo wynika często z nienawiści za poniżenie, z niesprawiedliwości i poczucia krzywdy, a także chęci zaimponowania rówieśnikom. Rozwojowi agresji sprzyjają: trudności, niesprawiedliwość, brak szans życiowych, społeczne przyzwolenie na przemoc, brak sprzeciwu wobec niej. Żebrowski [10] pokazuje zjawisko agresji i jej zagrożeń na przykładzie innych państw, szczególnie Niemiec i Francji. Francja opracowała nawet 12-punktowy program rządowy, który obejmuje m.in.:

- 1) Zmniejszenie liczebności dzieci w szkołach (stan optymalny 400 uczniów) i klasach.
- 2) Specjalne przygotowanie zawodowe nauczycieli do pracy w trudnych środowiskach.
- 3) Całodzienne zajęcia w szkołach (rano lekcje, po południu sport i zajęcia w ośrodkach zainteresowań).
- 4) Dodatkowe etaty dla nauczycieli, psychopedagogów, szkolnych mediatorów.
- 5) Rozszerzenie funkcji wychowawczych szkoły.
- 6) Organizowanie w środowisku lokalnym kontroli społecznej i wsparcie organów porządkowych.

Jednym z punktów tego programu są całodzienne zajęcia w szkołach, w których po lekcjach przewiduje się sport i zajęcia w ośrodkach zainteresowań.

Koncentrując się na rozwoju zainteresowań sportowych należy dostrzec, że jest to inwestycja w **jakość** życia i **jakość** wypoczynku (po lekcjach, po pracy), że jest to pole do **rozwoju** i **doskonalenia się** zgodnie z zainteresowaniami i uzdolnieniami, dające szansę na **samorealizowanie się** i wzrost **poczucia własnej wartości** oraz **socjalizację** w grupach rówieśniczych.

Pole aktywności rekreacyjno-sportowej jest tak zagospodarowane, że nie ma w nim miejsca na kompleksy, „byłe jakoś” czy frustrację, które często rodzą agresję i przemoc w interakcjach z innymi. Zachowanie w tej płaszczyźnie życia sportowego regulują zasady fair play, takie jak: troska o zdrowie własne i innych, równość szans, przestrzeganie przepisów i odpowiedzialność. Są one istotą sportu i wszelkiej aktywności rekreacyjno-sportowej, w naturalny sposób likwidując potrzebę agresywnych zachowań. Tu każdy może być lepszy, tu dużo zależy od niego samego.

Są to te wszystkie zajęcia o treści ruchowo-sportowej lub turystycznej, którym człowiek oddaje się z własnej chęci w czasie wolnym od obowiązków, dla wypoczynku, rozrywki i dla rozwoju własnej osobowości.

Promocja wartości fair play jako metoda przeciwdziałania agresji

Mówiąc o wielkiej szansie promocji wartości fair play w toku uprawiania sportu i uczestnictwa w imprezach sportowo-rekreacyjnych, mamy jednocześnie świadomość, że od przestrzegania ich zależy może aktywność sportowa w duchu fair play zarówno młodzieży, jak i dorosłego społeczeństwa. Nie tylko chodzi nam o imprezy krajowe czy międzynarodowe. Szczególną rolę edukacyjną do spełnienia mają imprezy organizowane dla dzieci i młodzieży.

Młodzież ceniąc zasady fair play w sporcie ma bardzo krytyczny osąd wszystkich działań ludzi, którzy je organizują i partycypują w ich przebiegu (nauczycieli, trenerów, sędziów, organizatorów, dziennikarzy). Wszystkie te osoby mają wpływ na promocję wartości fair play przez sankcjonowanie postaw fair play, czy też zniechęcanie młodych ludzi do uczestnictwa w imprezach sportowych dziś i w życiu dorosłym w przypadku ich nieprzestrzegania.

Wobec wielu zagrożeń współczesnego sportu, a jednocześnie dużej sile jego wpływu na młodzież (zarówno pozytywnego jak i negatywnego) fair play staje się naczelną dewizą wszystkich imprez sportowych. Fair play dla imprez sportowych na wszystkich poziomach brzmi jak przesłanie, od którego w dużym stopniu zależy rozwój sportu, rozwój olimpizmu, ale i wykorzystanie tych wartości w edukacji i przeciwdziałaniu agresji w życiu społecznym. Nic więc dziwnego, że rodzi się wiele inicjatyw na świecie promujących wartości fair play zarówno w sporcie, jak w edukacji i życiu całych społeczeństw [11, 13].

Wartości są dla człowieka swoistym wyznacznikiem nie tylko kierunku własnej działalności, ale również sposobu interpretowania działalności innych ludzi. Wartości fair play wyznaczają więc i integrują postawy wobec innych.

Wartości fair play – traktowane jako szansa edukacyjna – rozumiemy jako pewnego rodzaju kryterium, leżące u podstaw wyboru celów i środków działań oraz zasad postępowania ucznia, sportowca, nauczyciela, trenera, rodziców itp.

Według takiej drogi myślenia, wartości fair play stanowią podstawę oceny słuszności dokonywanego wyboru oraz oceny znaczenia danej jednostki lub grupy w interakcji z uczniem, sportowcem, młodzieżą, dorosłymi.

Pod wpływem oddziaływania nauczycieli, trenerów, grup rówieśniczych, własnej aktywności jednostki oraz wielu przejawów życia szkolnego, sportowego następują także istotne modyfikacje w zakresie systemu wartości młodzieży. Taką kategorią wartości jest również fair play.

Czysta gra – w praktyce sportowej jak i w innych przejawach życia – polega na respektowaniu zasad. Nie chodzi tu tylko o postępowanie zgodne z regulaminem, ale także o przestrzeganie zbioru norm ukształtowanego przez tradycję, sumienie i moralność. Kodeks ten nigdzie nie jest zapisany i do końca nie jest określony, stanowi część moralnej struktury osobowości. Osobowość człowieka posiada taką właściwość, że w toku kształtowania się przyjmuje określony spójny profil. Jeśli młody człowiek w procesie wychowania i swojej aktywności sportowej zetknie się z wartościami np. dobra, piękna, prawdy opartej o zasady fair play i je zinternalizuje, to będzie się starał, aby jego postępowanie w różnych sytuacjach – również agresywnych zachowań innych – było z nimi zgodne.

Reasumując należy stwierdzić, iż inwestycja w kształtowanie postaw młodzieży opartych o wartości fair play – często kojarzonych ze sportem – może okazać się skuteczną metodą w przeciwdziałaniu agresji nie tylko w sporcie, ale w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, w dorosłym życiu zawodowym i społecznym, biorąc również pod uwagę jego patologie – zarówno we własnym kraju, jak w Europie i w świecie.

Piśmiennictwo

1. Dziubiński Z. red. (2007) Sport a agresja. AWF i SALOS RP, Warszawa.
2. Frączek A. (1993) Socjalizacja a intrapsychiczna regulacja agresji interpersonalnej. [w]: A. Frączek, H. Zumkley (red.) Socjalizacja a agresja. Instytut Psychologii PAN i Wyższa Szkoła Psychologii Społecznej, Warszawa.
3. Karkowska M., Czarnecka W. (2000) Przemoc w szkole. Impuls, Kraków.
4. Komar W. (1996) Edukacja „uśmiercona” – czyli świat szkoły jako agresja. Szanse przeciwdziałania. *Edukacja – Studia, Badania, Innowacje*, 1, 53.
5. Kwieciński Z. (1990) Pedagogika i edukacja wobec wyznania kryzysu i gwałtownej zmiany społecznej. [w]: Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.) Ku pedagogii pogranicza. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
6. Obuchowska I. (1993) Agresja. [w]: W. Pomykało (red.) Encyklopedia Pedagogiczna, PWN, Warszawa, 6-9.
7. Smolińska-Theiss B. (1993) Dzieciństwo w małym mieście. Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
8. Stach R. (1989) Zachowania agresywne. Ossolineum, Kraków.
9. Szczepka-Pustkowska M. (1998) Młodzież – Przemoc – Transformacja. [w]: J. Papież, A. Flukis (red.) Przemoc dzieci i młodzieży. Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
10. Żebrowski J. (1998) Psychospołeczne skutki przemocy i agresji w szkole. [w]: J. Papież, A. Flukis (red.), Przemoc dzieci i młodzieży. Wyd. Adam Marszałek, Toruń.

11. Żukowska Z. red. (1996) Fair play – Sport – Edukacja. Estrella, Warszawa.
12. Żukowska Z. (2005) Fair play. [w]: T. Pilch (red.) Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa, 1099-1103.
13. Żukowska Z., Żukowski R. (red.) (2004) Fair play w europejskiej kulturze i edukacji. Estrella, Warszawa.
14. Żukowska Z., Żukowski R. (2007) Wychowanie poprzez aktywność rekreacyjno-sportową w przeciwdziałaniu agresji młodzieży. [w]: W. Siwiński (red.) Nowe tendencje w kulturze fizycznej i turystyce. Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii, Poznań, 341-353.

Otrzymano: 10.10.2008

Przyjęto: 23.10.2008